

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Jens Lampe: Herman Boye

Bjørn Svensson: Dobbeltbyen med dobbeltnavnet

Job. Tappe: Oksevejen syd for Læk

Boganmeldelser

JUNI

6 · 1969

45. ÅRG

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
SYDSLESVIG

AFTENVANDRING

fredag den 20. juni 1969 til Selk Nor og Kongshøj.
Mødested: Møllens gård kl. 19.

SOMMERUDFLUGT

søndag den 17. august 1969 – ad den gamle oksevej fra Læk til Dørpum. Pastor Joh. Tappe, Læk, leder turen. Mødested: Læk skole kl. 14.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

AMTSUDVALGET FOR TØNDER

Søndagsturen vil i år finde sted den 10. august 1969. Det fuldstændige program offentliggøres senere, men sæt mærke ved datoen allerede nu.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

DEN STORE EGNSVANDRING

går i år til sydslesvigiske herregårde. Under forudsætning af den fornødne tilslutning vil turen blive delt, således at det samme program gennemføres den 7. og 14. september.
Nøjagtigt program for turen bekendtgøres senere.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

har i de senere år givet underskud. Historisk Samfund for Sønderjylland har år efter år betalt det stadig stigende beløb, som underskudet udgjorde (faktisk har abonnenterne fået Sønderjysk Månedsskrift til mindre end halv pris), men på styrelsesmødet i maj vedtog man nødtvungent, at prisen måtte sættes op til 30,- kr. årlig, heri medregnet såvel MOMS som porto. Forhøjelsen træder først i kraft i 1970. Abonnement og enkeltnumre (3,75 kr. stykket incl. MOMS og forsendelse, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis på anmodning.

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri Idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3. 3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brler.

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.

Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

*»En træl kan trives, mens tiden skrider;
– en fri mand kender man på hans død.«*
(Nis Petersen i »Et kvad om en knes fra Pene«, 1928.)

HERMAN BOYE

På 4. maj kollegiet i Åbenrå findes et Herman Boye-værelse, som Åbenrå købstads lærerkreds har betalt udgifterne til. På værelset ligger et mindeskrift om lærer Herman Boye, som handelsoverlærer Jens Lampe, Åbenrå, har skrevet, og det er indholdet af dette mindeskrift, som nu, i anledning af 25-året for Herman Boyes død den 12. 6. 1944, gengives i det følgende. Mindeskriftet blev sidste år bekostet og udgivet af lærerkredsen, dog kun i 300 eksemplarer.

Dette at ridse en minderune over en god kollega og kammerat 25 år efter hans død er både en vanskelig og en taknemlig opgave. Vanskelig, fordi man intet turde notere ned under besættelsen af frygt for, at det skrevne

skulle falde i forkerter hænder – og vanskelig, fordi de dramatiske begivenheder fulgte så hurtigt efter hinanden, at erindringsforskydninger let kan opstå, hvis man ikke nøje konfererer sine indtryk og erindringer med andres. Denne skildring bygger derfor ikke blot på egen hukommelse og egne notater, gjort umiddelbart efter befrielsen, men også på andres vidnesbyrd, og jeg takker dem, der velvilligt har stillet deres oplysninger til rådighed eller medvirket til at give et facetteret billede af Boyes karakter. Dokumentarisk stof i egentlig forstand har kun været til rådighed i beskeden omfang, og begivenhederne er naturligvis skildret fra et subjektivt standpunkt.

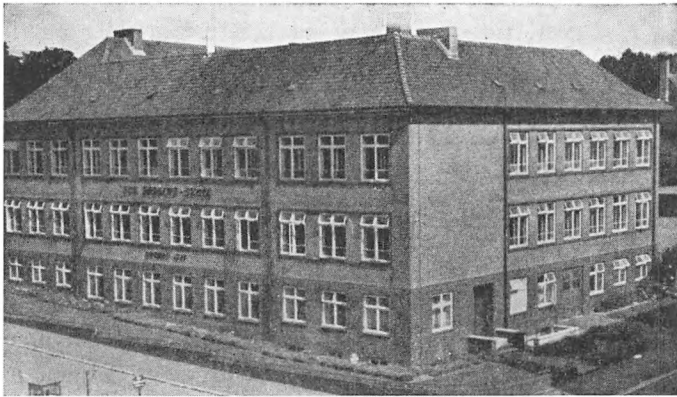
Men opgaven har også været taknemlig, fordi Boye virkelig var en personlighed, et sandt menneske, man måtte respektere og sætte pris på. Der behøves ingen panegyrik til at stille ham i relief. Han var i sit korte liv stor og tog imod sin død med tapperhed og storsind. Fejl har han vel også haft som alle mennesker. Det erkendte han i hvert fald selv med lune, hvilket jo gjorde det lettere at overse og glemme dem, og fejl kom han også til at begå i sin vurdering af sine medmennesker – i sandhed: en skæbnesvanger fejl. Han stolede på en kollega, der ikke var tilliden værdig. Desværre kan Boyes skæbne ikke berettes, uden at denne person kommer med ind i billedet.

Det er vist helt enestående i historien, at der blandt lærerpersonalet på en dansk skole er blevet henrettet to lærere: én for deltagelse i frihedskampen og én for landsskadelig virksomhed, stikkeri – og at disse to tragiske begivenheder havde forbindelse med hinanden. Skolen var Sct. Jørgens skolen i Sønderborg og de to lærere Herman Boye og Arne Petersen.

Herman Møller Boye blev født den 5. juli 1913 i Græsvænge, Marstal landsogn på Ærø, som søn af skibsfører Herman Møller Boye og hustru Maren, født Rasmussen. Faderen omkom julen 1938 på Østersøen i stærk storm og snefog.¹ Den melodiske Ærø-accent blev ved med at hænge ved Boyes smukke sprog og forlenede hans udprægede maskuline væsen med et strøg af mildhed og ynde. Det passede så afgjort på ham, hvad folkelmålsforskeren Valdemar Bennike skrev i 1884 om ærøboerne: »De har en sund menneskeforstand og er kloge og besindige i det lange livs syssel. De har en mærkværdig ligevægt i sindet.«

De første fem år gik han i Græsvænge skole, men kom så i mellemskolen i Marstal, hvorfra han tog mellemskoleeksamen. Som dreng var han ivrig grøn spejder og deltog en sommer som patruljefører i lejr på »Alsborg« ved Fynshav, uvidende om, at han på denne ø skulle få sin manddoms

1. Faderen, skibsfører H. M. Boye, var ejer og fører af M/S »Marna«. Det forsvandt sporløst på en rejse mellem Swinemünde og Nexø med kul mellem 17. og 24. december 1938.

Sct. Jørgens skole, Sønderborg.

virke. Måske var det førergerningen i spejdetroppen, der fik ham til at se bort fra en fremtid på havene, som slægtens søfartstraditioner ellers indbød til, og i stedet slå ind på lærerstudiet. Han kom i forberedelsesklassen på Nørre Nissum seminarium og derefter på seminariet, hvorfra han dimitteredes i 1935 med hovedkarakteren mg+, en pæn karakter i betragtning af de skærpede krav, man stillede til eksamenskandidaterne dengang på grund af stor ledighed blandt lærerne. Boye tilhørte den første årgang med 4-årig læreruddannelse.

Efter et vikariat i sin hjemby blev Boye ansat som timelærer ved Sønderborg kommunale skolevæsen den 1. juni 1936, og den 1. april 1939 blev han fast ansat med tjeneste ved den dengang nybyggede Sct. Jørgens skole ved Kirketorvet.

Boye, der forblev ungkarl, underviste i det, man sædvanligvis kalder almindelige skolefag, dansk, regning, skrivning, religion, historie og geografi, men han var også dygtig til gymnastik og tegning og malede selv akvareller og små skitser med trækul. Hans bedste fag var imidlertid sang og musik. Han spillede med i organist Håkon Elmers strygeorkester, det, der senere udvikledes til Sønderborg symfoniske Orkester og endelig i 1946 blev omdannet og udvidet til Sønderjyllands Symfoniorkester. Ikke blot var Boye musikalsk og sangglad med god smag, men han evnede også at interessere sine elever for sang og musik og opnåede fine resultater. For Boye var musikken en åbenbaring af skønhed og renhed, og han opfattede det som noget af et kald at åbne sine elevers øren og sind for god tonekunst.

Skulle man se ham i en typisk situation, var det som en myndig og energisk dirigent, smidig, rank og stærkrygget, ladet med inspiration og opmuntring til de børn og kolleger, som med lyst fulgte hans taktstok. Eller man skulle se ham spille violin ved morgensangen i skolens aula. Lovsang var ikke blot en tjenstlig pligt, men noget han gerne deltog i. Sct. Jørgens

skolen havde ikke blot et stort og godt sangkor, men også et strygeorkester sammensat af elever, tidligere elever og lærere. Sandelig om ikke Boye evnede at få en kollega, som havde lagt sit gamle »strygejern« på pulterkammeret, til at købe en ny og dyr violin og så gå i lag med opvarmningsøvelser og etuder for efterhånden at få ham gjort til en nogenlunde habil 2.-violinist. Hans gåpåmod og utrættelighed smittede uvilkårligt af på eleverne, og både sangkoret og orkesteret var med til at skabe de smukke og lødige rammer omkring skolens festdage til juleafslutning, forårskoncert og afslutning på skoleåret og var derved med til at give skolen ansigt udadtil. Når forældre kredsen var indbudt til koncert, var skolens rummelige aula altid fyldt. Sangen og musikken betød så meget for Boye, at han underviste elever uden for skoletiden uden at modtage vederlag for det. Adskillige af hans elever har siden fortsat deres musikalske uddannelse.

Vågne folkeskolelærere har normalt ikke gode muligheder for at blive fagligt ensprogede. Faren består nok snarere i, at de ikke får tid til at fordybe sig nok i det stof, de skal undervise i. Boye brugte megen tid og energi til sangen og musikken, og hvor blev der sunget i disse år! Eleverne ville og kunne synge. Alligevel følte han selv trang til at blive dygtigere og udtrykte engang ønsket om at få tid til at komme på årskursus på lærerhøjskolen i København, hvor han også ville hellige sig andre fag. Desværre nåede han det ikke, men lejlighedsvis blev der dog tid til at læse musikhistorie, kunsthistorie og litteratur. Boye betragtede sig aldrig som færdig, men altid på vej. Der var noget af en Natanael-natur i ham: en mand uden svig, en fintfølelse og sandhedskærlig natur, som nok havde sit ståsted, men som stadig arbejdede med problemet: Hvad er sandhed?

I elevernes poesibøger skrev han tankesproget »Se indad! Inde i dig selv er en kilde til det gode; den kan altid vælde frem, hvis du altid graver.« Dette passede også på ham selv. Han var, som vennen Børge Borgå har sagt det, »en af dem, der utrætteligt gravede, så hans omgivelser i og uden for skolen nød godt af hans rige evner.«

Hvordan var han som klasselærer? Det kan nogle af hans tidligere elever bedst fortælle.

Adjunkt, cand. mag. Poul Buciek, Sønderborg:

»Jeg er i den dobbelte situation at have mødt Boye både i mit hjem og i skolen. Han spillede violin og Mor klaver, og mærkelig nok er det den sidste aften, han kom hos os, der står tegnet i erindringen. Han kom for sent, hvilket aldrig var sket før, og da Mor lukkede op, var det med et forbavset udbrud: Ja, men kommer De uden violin? Og i stedet for at spille, eller gøre forsøg på det, bad han, om hun ikke ville spille på klaveret, mens han lyttede og lå med lukkede øjne på sofaen. Senere ved aftenkaffen følte han trang til at fortælle, hvad der virkelig var foregået ved

Herman Boye fotograferet sammen med sin klasse.

Kollund, da Karl Laursen og Anker Hansen blev dræbt den 10. februar. Var det en fornemmelse, som sagde ham, at det var sidste gang? – Næste aften blev han taget af tyskerne. Alle vil vel reagere på en særlig måde, som Boye gjorde det her, når man lige kom fra en sabotagehandling, aktionen mod Johns skrædderværksted, og derved selv greb aktivt ind i spørgsmålet om ret og uret. Boye, for hvem retfærd var en ledetråd i liv og gerning, må have følt det meget tungt at gå over den tærskel og gøre det, der for ham følte som en pligt og derfor som en ret overfor landet som helhed.

Når man 25 år efter tænker tilbage på sine første skoleår, er det svært at ramme en lille drengs fornemmelser, men følelsen af tryghed i Boyes timer må have været meget stærk, for trygheden mærkes og føles den dag i dag. Det djærve og retlinede i Boyes lærerpersonlighed har sat sine spor. Jeg mindes, at vi var stolte af at tilhøre Boyes klasse og af, at det var vor klasselærer, der spillede til morgensang, underviste i blokfløjtespil og ledede kor og orkester. Vore følelser gik så langt, at da den søde lærerinde frøken E. en overgang var på skolen, drøftede vi ivrigt, hvorledes vi skulle gøre dem begribeligt, at det var praktisk, de giftede sig, så vore følelser for dem kunne forenes.

En episode dukker op, skattejagten. Boye havde fundet et brev i skoven om en skjult skat, fortalte han, og vi skulle ud for at finde den. Med pile og koder og nedgravede papirlapper fulgte vi sporene gennem skov og krat til Fiskerhytten, hvor det lykkedes at finde den nedgravede skatkiste – en blikdåse med slikkepinde til hele klassen. Eller cykelturen til Kegnæs med madpakke, saftevand og dårlige dæk ... og videre til Blommeskobbel, hvor

»fortidens knugende tale« fik tre drenge til at indgå et ubrydeligt fællesskab, der varede en hel uge.

Begge gange havde Boye været turen igennem dagen i forvejen. Intet måtte overlades til tilfældighederne, og ligeledes var fornøjelsen og turen ikke uden forberedelse. Gennem målbevidst arbejde i timerne sparede vi timer sammen, f. eks. 2 diktater i stedet for én osv., indtil vi havde over-skud nok til at tage afsted.

Eller da Boye opdagede vor interesse for hans udskårne træskibe og arrangerede konkurrencer i den samme kunst med sløjdlæreren som dommer, ikke sig selv; der måtte ikke kunne tvivles på hans redelighed. Præmierne var nogle af hans egne skibe, som stadig er klenodier for de heldige vindere.

Beundring for Boyes person er direkte eller indirekte skyld i, at i alt fald 4 af de 21 i klassen valgte den samme gerning, lærergerningen. »Hils min klasse og sig, jeg håber, de bliver til stærke danske mænd og kvinder«, slutter Boyes sidste brev. Han har gjort sit. I ord og gerning og indsats til det sidste har Boye præget sit billede i os ... en MAND.«

Lærer John Christensen, Åbenrå:

»Det kan være svært at huske noget fra ens skoletid 1938–43, men en del står dog ret klart for mig, deriblandt billedet af lærer Boye. Hans rolige, ligevægtige og humorfyldte måde at tage os på står endog meget klart. Han var bestemt og regulær, og hans undervisning var målbevidst, men på en måde, så vi var draget med ind i den. Han forstod at gøre os interesserede. Han har præget os børn en hel del.

For mig har han stået som et ideal. Det gælder hans væremåde, hans idealer, hans indsats på sangens og især skolemusikkens område. Han startede, vel som en af de første, undervisning i det den gang lidet ansete instrument blokfløjten. Han fik hele klassen til at anskaffe fløjter. Mange af os deltog også i undervisningen uden for skoletiden. I hans alt for korte levetid fik han sat en masse sang og musik i gang, som efterfølgerne havde svært ved at leve op til og fortsætte.

Da Boye blev arresteret af tyskerne og senere henrettet, gik det op for os børn, at krig ikke kun var spænding, men sorg og alvor. Vi syntes også, det var mærkeligt at have fået undervisning af både Boye og hans angiver Arne Petersen.

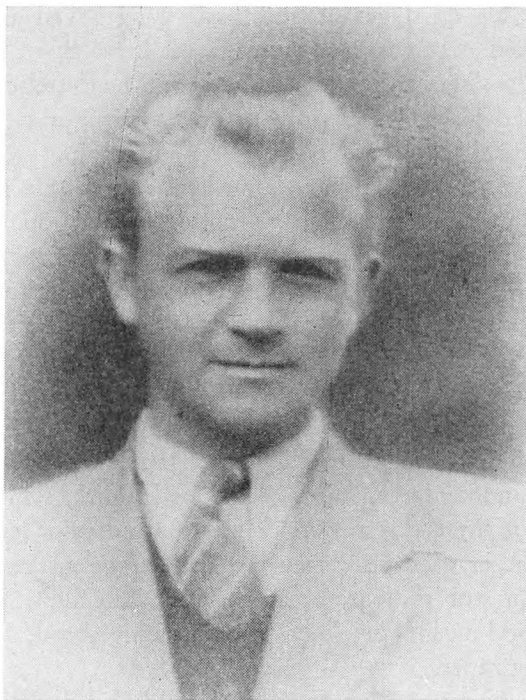
Vi havde dengang svært ved at fatte, at sådan noget kunne finde sted, og at vi ikke mere skulle se lærer Boye.

Vi havde kun minderne om et for os stort menneske tilbage. Minder, som vi gang på gang vender tilbage til, når vi, der havde berøring med ham, mødes.«

Viceskoleinspektør Wilhelm Thorup, Nordborg:

»Jeg stiller mig selv det spørgsmål: Hvad lægger et tilfældigt udsnit af

Amatørfoto af Herman Boye.

1. klasser mærke til, den første gang de stilles over for et menneske, i hvis hænder de skal betros de kommende år, og jeg kommer uendeligt til kort. Det er jo et voksent spørgsmål, en voksens refleksion. Så beder jeg da læseren tage dette billede, for hvad det er: Noget ufuldstændigt og utilstrækkeligt.

En ung mand, blond, mut, men dog med et venligt smil, ikke stort og bredt, men stilfærdigt og hjerteligt tog imod os den første skoledag på Sct. Jørgensskolen i Sønderborg for ca. 30 år siden. Han var fra første skoledag en fast del af vor verden, og den kunne slet ikke tænkes uden ham; man leder forgæves efter andre skikkelser fra skolen i de første 2–3 skoleår, men finder ingen. Det var ham, vi samlede om, når vi drak vores »kommunale mælk«, når vi »sparede«, når vi tog på »skattejagt«, på udflugt, når vi regnede, når vi skrev og sang. Det var for ham, vi »rystede«, når vi havde gjort noget galt, for han skældte nemlig ikke ud; vi kunne bare se, vi havde gjort ham ked af det, og det var værre. Da han – jeg tror den eneste gang – havde måtte bruge et spanskrør – og det på en kollegas foranledning – udtalte han, at det gjorde lige så ondt på ham selv. Man tog ham af et ærligt hjerte i hånden og sagde tak for kløene! Da endelig nogen af os måtte gå andre veje, til andre skoler, var det ligesom kolde uden lærer Boye.

Og da slaget så traf første gang – ved arrestationen – var vi sammen med vore forældre sikre på, at lærer Boye kunne de da ikke gøre noget. Da slaget traf anden gang – ved henrettelsen – gik vel først hele krigens nådeløshed og gru op for os. Så meningsløst, at lærer Boye ikke skulle få lov til at gå sin vej til ende i sin gerning, så brat og brutalt tages bort fra det arbejde, han levede med i: han, der selv i sin tid på Staldgården i Kolding skrev til skolen og fulgte sine børn op.

Vi mennesker er en troløs slags, glemmer tit og ofte dem, vi skylder meget. Hos os, der kom i hans nærhed i den korte tid, han var hos os, er der endnu 30 år efter en plads til lærer Boye i vor erindring.«

*

Selv om Boye, som vi har set, viede sin skole en stor del af døgnets timer, blev der dog også tid til privatliv. Han havde en efter tidens forhold moderne ungarlejlighed i Gartnervænget 11, hvor han nød at være vært, rundhåndet og hjertensgod mod andre, som han var, men beskeden over for sig selv, som Borgå rigtigt har udtrykt det. Til daglig levede han nemlig meget spartansk, men når han havde gæster, var der ingen smalle steder. En stor radiogrammofon betød ikke luksus eller statussymbol for Boye. God musik hørte med til hans daglige brød, og så måtte der spares på andre områder.

Ligesom Boye forstod at holde sig åndeligt frisk, forstod han også at holde sig i form. Han vidste, at er man fysisk utilpas, varer det ikke længe, før man også har det mindre godt rent åndeligt, og derfor holdt han meget af at gå ture eller cykle. Efter en sommerferie tog han initiativet til en »Lærernes Motionsklub« og fik en aftale med idrætsklubben »Vidar« om at måtte låne dens redskaber og baner til træning. At klubben kun fik en kortere levetid var ikke Boyes skyld.

Da Danmark blev besat, var Boye 26 år gammel. Som så mange yngre og unge nøjedes han i de første besættelsesår med »at gå med knyttet næve i lommen« og slutte op om den danske befolknings passive modstand, »den kolde skuldertid«. Han deltog i dansk foreningsliv, var medlem af »Det unge Grænseværn«, som i 1940 ændrede navn til »Dansk-Nordisk Ungdomsforbund«, og som var med til at give udtryk for dansk ungdoms trods mod den umenneskelige nazisme og skabe samling om de nordiske frihedsideal. Han var også medlem af Sønderborg danske Samfund, som ligeledes gjorde en betydelig indsats i årene efter nazismens fremkomst og under besættelsen, idet det arbejdede for sammenhold om det danske, »alt det, der binder os sammen som folk.« Endelig deltog han i den illegale »Læsekreds af 1941«, som især holdt dagligstuemøder med Tage Albertsen, Peter Seegert, Vilh. la Cour, Arne Sørensen, Robert Stærmose o. a. som talere. Boye var også med til salg og viderefordeling af Vilh. la Cours forbudte pjecer »Om at sige ja og nej« og »Ord til os i dag«. Men endnu var

han som de fleste andre fremmed overfor den aktive modstands hårde midler. Vi danske havde jo glemt, at det altid er fjenden, som vælger våbenet, og at det til tider kan være nødvendigt at lægge krop til, at ødelægge materielle værdier og forsvare sig efter nødværgeretten.

Så kom den 29. august 1943, da den danske konge, regering og rigsdag blev sat ud af spillet. Vi fik undtagelsestilstand, og den fare truede, at nazisterne her som i Norge snart kunne stille de danske lærere overfor et loyalitetskrav. Boye gik velovervejnet og uden tøven med i det kampberedskab, som snart kom til at omfatte adskillige af landets lærere. Boyes aktivitet begyndte med uddeling af illegale blade på lærerværelset og andre steder og med fortrolige møder, hvor situationen drøftedes, og hvor kurérer fra København gav den saglige og frie orientering om udviklingen, som pressen ikke måtte bringe. Mordet på Kaj Munk den 4. januar 1944 fremkaldte stærk harme hos Boye og var i høj grad medvirkende til, at hans beslutning om at yde mere aktiv modstand modnedes, men også nazisternes jødeforfølgelser var med til at motivere den. Endelig skal nævnes hjemmetyskernes udæskende holdning. I en tid, hvor der var dødsstraf for at have våben i sit hus, var hjemmetyskerne ustraffet forsynet med geværer og ammunition. Mens det danske folk måtte bære besættelsens byrder, var der hjemmetyskere, som anvendte tysk beskyttelse til opnåelse af lokale fordele. Hvor ufatteligt det end er, trådte Boye ind i modstandsbevægelsen på opfordring af kollegaen Arne Petersen, der senere viste sig at være en af de mest kyniske stikkere, som har stået for en dansk domstol. Boye kunne ikke lide Arne Petersen personlig, men havde trods alt tillid til hans danske sindelag. Arne Petersen formidlede kontakten med de to sabotører Anker Hansen, Sønderborg, og Karl Laursen fra Lillering. Boye forrettede en tid lang tjeneste som C.B.-betjent (civilbeskyttelse) og gjorde således tjeneste natten mellem den 18. og 19. august 1942, da en del af Sønderjylland udsattes for et heftigt angreb fra luften.

På sådanne natlige vagter overvejede han tanken om at drive sabotage, men det kneb med at få de rigtige kontakter, som rådede over sprængstof. Nu var chancen altså kommet. Sammen med Anker og Karl foretog Boye 11. 11. 1943 sabotage mod et snedkerværksted i Sønderborg, som leverede materiel til værnemagten, især møbler til tyske forlægninger. Da resultatet ikke var tilfredsstillende, gentoges sabotageforsøget fjorten dage senere, heller ikke denne gang med positivt udfald.²

2. Den gruppe, Boye tilhørte, kan tilskrives følgende sabotage eller forsøg derpå:
 11. november 1943: Ehrichs snedkerværksted, Sønderborg. Mislykket.
 24. november 1943: Ehrichs snedkerværksted, Sønderborg. Mislykket.
 - 28./29. november 1943: 3 kølebiler i Padborg. Vellykket.
 27. januar 1944: Skrædder John, Sønderborg. Vellykket.
 29. januar 1944: Snedker Lorenzen, Ormstoft. Delvis vellykket.

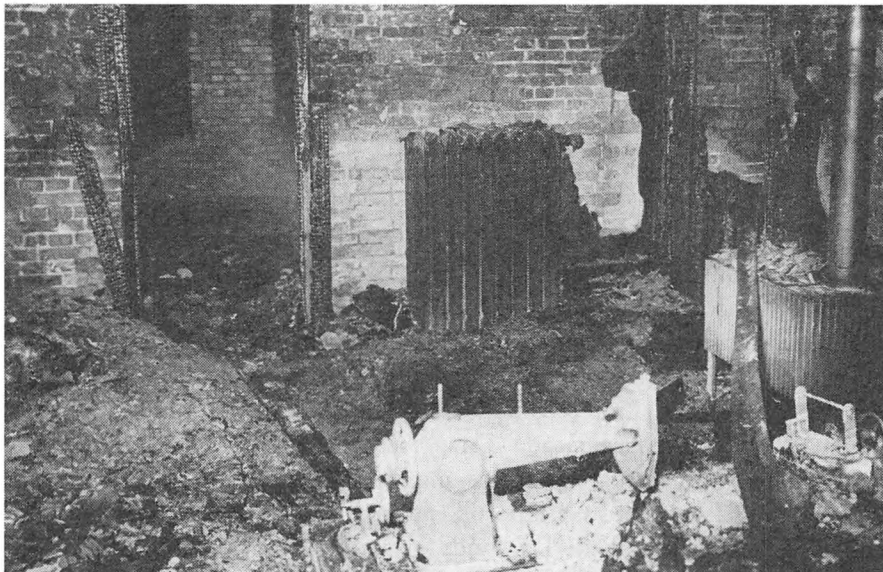
Det skal her indskydes, at modstandsbevægelsen i Sønderjylland havde særlig vanskelige kår at arbejde under. Tilstedeværelsen af en tysk folkegruppe, der som organisation sluttede op bag nazismen og hvis medlemmer optrådte aggressivt, måtte mane til særlig eftertanke og besindighed. Ydermere var landsdelen belejret med forholdsvis mange danske nazister og deres medløbere på grund af den intense agitation, nordslesvigerne var udsat for. Når hertil kommer landsdelens daværende ringe industrialiseringsgrad og den dermed formindskede mulighed for effektiv sabotage i større omfang, kan det ikke undre, at ødelæggelserne ikke blev større. Men det var alligevel sandskorn i tyskernes velsmurte krigsmaskine, og liden tue kan som bekendt vælte et stort læs. De ødelæggelser og forstyrrelser, der skete, var med til at gøre tyskerne og især deres medløbere nervøse og utrygge og havde advarende og demoraliserende indflydelse.

Den næste aktion fandt sted om aftenen den 27. januar 1944, og målet var skræddermester Johns værksted i Jernbanegade 22, Sønderborg. John, som var hjemmetysker, var leverandør af uniformer til tyske korps. Ved 20,30-tiden ringede Boye, der var maskeret, på entrédøren til skræddermester John jun.s privatlejlighed, der var beliggende på 2. sal. John lukkede selv op og blev naturligvis overrasket ved pludselig at se en pistol rettet imod sig, samtidig med at han fik at vide, at om et øjeblik ville værkstedet blive ødelagt, hvorfor John og hans familie skulle bringes i sikkerhed. Det betød meget for de tre sabotører, at ingen menneskeliv gik tabt under aktionen, men at det kun gik ud over materiel. Hele familien og en kvindelig bekendt, som var på besøg, blev derefter bragt i sikkerhed i kælderen. Her fik de ordre til at blive, hvorefter de tre sabotører løb op i skrædderværkstedet, overhældte uniformer og maskiner med petroleum og benzin og antændte »hele herligheden«. Kort efter hørtes et voldsomt brag fra værkstedet, og et øjeblik efter lød kraftig klirren fra vinduessplinter, der raslede ned på gaden. Et stærkt ildskær flammede gennem de sprængte ruder. Da politi, brandværn og CBU-kolonne fra Vollerup ankom, var der ikke meget at udrette. Skræddermester John sen. oplyste dagen efter til politiet, at uniformer for ca. 65.000 kr. var blevet ødelagt. Hertil kom skaden på maskiner og andet inventar.

Boye fortalte senere, at han egentlig havde ondt af familien John. Han havde naturligvis ikke kunnet tænke sig at gøre brug af pistolen andet end til trusler.

Dagen efter mødte Boye på skolen, rolig og fattet. Der var intet i hans optræden eller mimik, der antydede angst eller nervøsitet, og da aktionen drøftedes på lærerværelset i frikvartererne, måtte han naturligvis også udtrykke sin undren over, hvem mon der kunne have været med til dette. Om aftenen besøgte han nogle gode venner.

Boyes to kammerater, Anker Hansen og Karl Laursen, blev dræbt på

Skræddermester O. Johns værksted efter sabotagen (billedet tilhører kriminaloverbetjent Thorkild Andersen, Sønderborg.)

Kollund Strandhotel den 10. februar 1944, altså to uger efter aktionen i Sønderborg. De overnattede der, men tysk »politi« og soldater kom dem på sporet, og de faldt begge under en kraftig ildkamp mod en større tysk styrke, der også talte faldne.³

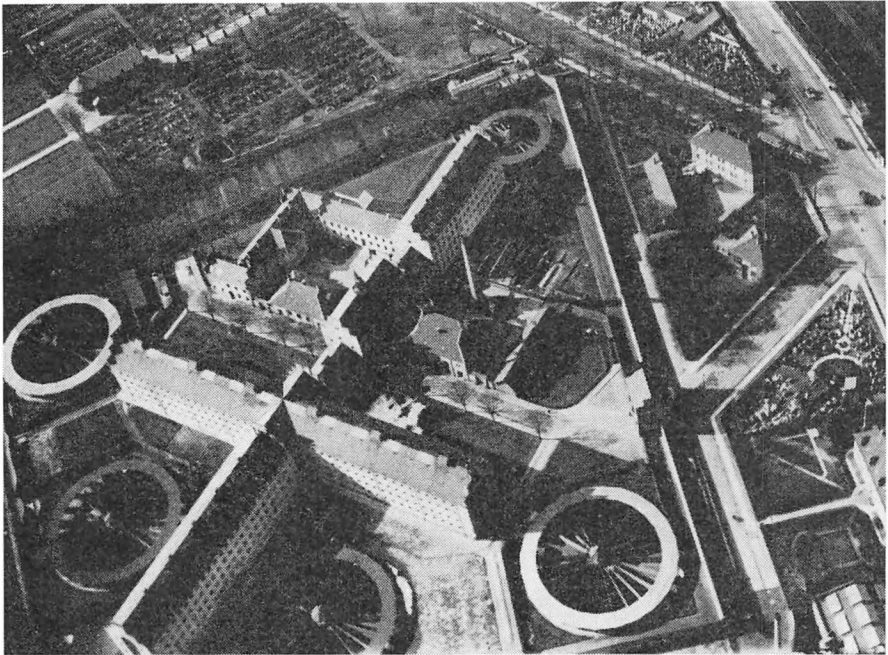
Efter sabotagen mod Johns værksted planlagdes en ny og dristigere. Denne gang skulle stødet rettes mod autofirmaet »Voigt & Rasmussen«, Sønderborg, samtidig med, at der var planlagt et våbenrøveri fra en politibil, der skulle køre våben ud til nogle sabotagevagter i Nordborg. Da sabotagen begyndte i Sønderjylland, blev der af hjemmetyskerne dannet et »Selbstschutz«, der kom til at omfatte en bevæbnet og uniformeret styrke på 180 mand. Ligeledes blev der oprettet et »Sicherheits-Dienst Aussenstelle« i Åbenrå efter ønske af den tyske folkegruppe. At Arne Petersen havde kontakter med kontoret i Åbenrå, kunne ingen af de tre sabotører ane. Aktionen mod det nye mål blev gennemdrøftet i alle enkeltheder med Arne Petersen, som tilsyneladende var yderst interesseret i at sikre kam-

3. Anker Hansen og Karl Laursen var på vej til Tønder for at hente sprængstof til planlagte aktioner. Angiveren hed Peter Karl Brinkmand, i følge højesteretsdommen. Han udnyttede oplysninger, som ved vold var aftvunget en fange, skaffede sig indpas i illegale kredse i Sønderborg og fik at vide, hvor Anker Hansen og Karl Laursen opholdt sig. Herefter iværksatte han aktionen med bistand af tysk militær, som blot fik at vide, at de skulle hjælpe med at pågribe undvegne voldsforbrydere.

meraterne mod uforudsete hændelser. Men aktionen blev aldrig udført, for nu fandt man tiden inde til en Gestapo-aktion, den, der blandt andet medførte de to kammeraters død i Kollund og den 28. februar Boyes arrestation. Da Boye erfarede tragedien den 10. februar, fandt han det tilrådeligt at gå »under jorden«, hvad også kolleger rådede ham til. En kollega antydede endda, at man skulle passe godt på Arne Petersen. Boye fortalte imidlertid Arne Petersen, at han foreløbig ville opholde sig hos sin ven, Børge Borgå i Oehlenschlägersgade 8. Arne Petersen har antagelig været bange for at blive mistænkt som stikker, for han satte sig den 28. februar i forbindelse med en anden tyskerhåndlanger, Jørgen Nicolai Hansen, Åbenrå. Denne alarmerede Gestapo-manden Eckermann og en medhjælper, og de tre tog nu til Sønderborg, hvor de havde et kort møde med Arne Petersen på Kirketorvet. Lidt efter ankom de tilkaldte Gestapofolk til Borgås lejlighed i Oehlenschlägersgade. Da tyskerne kom, hævdede Boye, at han hed Petersen; han forsøgte at flygte, men både han og Borgå blev arresteret. Efter anholdelsen kørte Gestapofolkene ned til Gartnervænget 11 for at undersøge Boyes lejlighed. De fandt af papirer kun en masse noder af Beethoven, Mozart, Haydn o. fl., og ved synet af alle disse noder udbrød en af dem: »Tænke sig, spille Haydn og så være sabotør!« Boye og Borgå førtes nu den 28. februar som »Häftlinge« til Staldgården i Kolding. Under et forhør blev Boye spurgt om sin indstilling til tidens begivenheder og »det tredje riges« eventuelle sejrschancer. Han svarede uden at fortrække en mine: »Deutschland ist kaputt!«

Under en gårdtur lykkedes det Boye at komme i forbindelse med Borgå, og selv om det var strengt forbudt at meddele sig til hinanden, lykkedes det Boye at få hvisket, at han nu var bombesikker på, at han var angivet af Arne Petersen. I retten efter kapitulationen fortalte Borgå, at Arne Petersen en aften havde været på besøg hos ham, og man var i samtale om løb kommet ind på formodninger om den stikker, man vidste måtte findes et eller andet sted. Arne Petersen foreslog flere, også en kollega, og pludselig sagde fru Borgå: »Det kunne jo også være Dem selv!« Arne Petersen svarede ikke og fru Borgå fortsatte: »Hvem det end er ... han må i hvert fald være en klog fyr!« »Ja, det er han«, hævdede Arne Petersen. Så søgte han ind på et andet emne.

Gennem Arne Petersen var Gestapo naturligvis godt underrettet om Boyes illegale virksomhed. Formelt blev han i første omgang anklaget for »Beherbergung von Saboteuren«. Ikke destomindre nægtede han konsekvent til at begynde med, indtil Gestapo konfronterede ham med skrædder John, som han havde »holdt op«, og som kunne kende ham. Så tilstod Boye. Han havde i øvrigt fået at vide af tyskerne, at så snart tilståelse var faldet, ville hans ven Borgå slippe ud. Og det løfte blev holdt. Boye kunne af Gestapos detaljerede kendskab til hans sag regne ud, at det måtte være en

Luftfoto af Vestre Fængsel.

fra hans egen gruppe, som var angiveren, men hvem det var, regnede han først ud, da Gestapo fortalte ham, at han havde hævet tre måneders løn umiddelbart før sin arrestation. Boye havde nemlig talt med Arne Petersen, og kun med ham, om at rejse en tur til København, mens sindene faldt til ro efter aktionen mod de to kammerater Anker Hansen og Karl Laursen. Arne Petersen havde tilskyndet Boye dertil og anbefalet ham at hæve tre måneders løn. Boye havde dog ikke gjort det, men det eneste menneske, han havde talt med om det, var Arne Petersen. Da Boye derefter spurgte Gestapo, om det var Arne Petersen, der var hans stikker, svarede man: »Arne Petersen er god nok!«. Kort forinden Boye havde samtalen med Borgå under den daglige »Freistunde« i Stjernegården, havde han været i et fire timer langt forhør. »Aldrig vil jeg glemme det indtryk, han gjorde på mig af mandighed og frygtløshed«, fortæller Borgå. »Samme dag havde vi begge fået en hilsen fra lærerrådet på Sct. Jørgens skolen med alle underskrifter.« »Han kan vente, til jeg kommer hjem«, råbte Boye over til Borgå. Men Boye kom ikke hjem. Den 13. april 1944 overførtes han til Vestre Fængsel i København. Hans familie fik ikke lov til at besøge ham og afvistes med vildledende oplysninger. Kun nogle få kortfattede breve slap ud samt meddelelser gennem medfanger. Set ud fra et retssynspunkt opfyldte hverken behandlingen af Boyes sag eller selve dommen de ringe-

ste krav, som i et retssamfund bør stilles til en retsafgørelse. Om fængselsopholdet i Vestre fortæller Borgå:

»De to sidste måneder sad Boye sammen med maskinarbejder Jens Jørgensen fra Tjæreborg, der deltog i sabotagen mod Hamag i Åbenrå februar 1944 og blev såret i kamp mod tyskerne. Denne bekræfter, at Boye blev dømt til døden den 9. juni efter et forhør på et par timer. »Jeg havde opfattelsen af«, fortalte Boye, »at det med krigsretten, som jeg blev stillet for, nærmest var et skuespil. Det var på forhånd bestemt, at jeg skulle skydes.« Dommen, som blev afsagt ved den såkaldte »S.S.- und Polizeigericht XXX, Kopenhagen«, blev indledt med ordene: »Im Namen des Deutschen Volkes ...« og lød på henrettelse ved skydning. Boye fik besked om at skrive en ansøgning om benådning, men ville først ikke. »Jeg kan ikke være bekendt at tigge tyskerne om noget«, sagde han. Når han alligevel på Jens Jørgensens opfordring gik med dertil, var det for moderens skyld. Der var ellers ikke noget at mærke på Boye. Han spillede skak og lavede en melodi til en børnesang, ligesom han snittede små legetøjsskibe, hvilket han var en mester til.

Endvidere skrev han sit testamente. Hans cykel og 3 grammofonstykker fik Borgå. To timer før sin henrettelse skrev han et brev, hvori han bad Borgå hilse også den, der angav ham. Boye fulgte skriftens ord om at tilgive sin fjende. Med et rent og kærligt sind ville han gå døden i møde.«

Vestre Fængsel, 11/6–1944 kl. 3.

Mine kære og bedste venner!

Når I får dette brev, har jeg forladt denne sorgens og ondskabens, glædens og godhedens bolig, de levendes rige og er gået ind i evigheden.

9. ds. blev jeg dømt til døden af S.S.-politiretten i København. For 4 timer siden fik jeg at vide, at benådningen var afslået, og at jeg skal skydes kl. 5 morgen, dvs. om 2 timer.

Jeg ved, det vil ramme jer hårdt, og det gør mig ondt for jer, som bliver tilbage. For mit eget vedkommende er jeg jo snart fri for alle bekymringer. Som jeg skrev til min mor og mine søskende: Tænk på, når I sørger, sørger I over jeres savn, ikke over mig ...

Jeg tror på den Gud, som har skabt det uendelige rum, som har fyldt det med kloder, hvis gang han styrer, som har fyldt vor klode med det største af alle undere: livet. Og jeg tror, at denne Gud har indrettet alt på bedste måde, og jeg overlader til ham at anvise mig plads i evigheden.

Dødsdommen tog jeg fuldkommen rolig, er også mens jeg skriver dette, fuldkommen rolig og håber at være det til det sidste uden at vise svaghed.

Det er vel efterhånden rygtedes, at jeg har været med ved sabotagen hos John. Jeg tilstod Langfredag, og du, Børge, kom hjem næste formiddag. Ellers var måske hr. og fru B. sat fast, og de var jo også ganske uskyldige.

Når jeg tilstod, skyldtes det også, at forholdene den gang var så rolige. Løvrigt vidste det tyske politi alt.

Men vi må gå ud fra, at der ikke sker noget, som ikke må ske, og at det altså ikke kunne være anderledes. Send mig en venlig tanke engang imellem, men gå ikke rundt og sørg: I tilhører endnu livet. Over for døden bliver alt så betydningsløst. Derfor: hils alle kolleger ved skolen og mine bekendte forøvrigt.

Hils også min klasse og sig, jeg håber, de bliver til stærke danske mænd og kvinder.

Og så en sidste hilsen fra jeres ven

Herman.

Noderne til de melodier, han havde komponeret i fængslet blev ikke udleveret med den motivering, at det kunne være hemmelige koder.

Den 13. juni 1944 kunne man i den tyskcensurerede danske presse læse meddelelsen om, at der var forøvet sabotage i Svendborg over for A/S Svendborg Skibsværft og i Odense over for to automobilværksteder. På iøjnefaldende plads i nærheden og sat med samme fede typer stod følgende lakoniske linier:

Fra officiel tysk side meddeles: For deltagelse i sabotage er lærer Herman Boye, Sønderborg, født den 5. juli 1913 i Marstal, blevet dømt til døden og henrettet.

Samtidig meldtes om dødsdommen over sparekasseassistent Helmer Wöldike, Viborg.

Dødsdommen fuldbyrdedes på ingeniørkasernens øvelsesplads i Ryvangen, hvor ofrene blev bundet til en af de fire flossede pæle, som endnu opbevares. Da meddelelsen om henrettelsen nåede til Sønderborg, blev alle, som havde kendt Boye, grebet af medfølelse og sorg, og flagene kom mange steder på halv stang. Dette betragtede tyskerne dog som en utilladelig demonstration og gav ordre til, at flagning skulle ophøre senest kl. 14. Stærkt grebne samledes kolleger og elever på byens danske skoler til korte mindehøjtideligheder, og med rette blev det om Boye sagt, at han var et elskeligt menneske, en fremragende lærer, mandig og frygtløs til det sidste.

I marts 1946 afsløredes en mindetavle for lærer Herman Boye på Sct. Jørgens skolen. Også kammerater fra Nr. Nisum seminarium og seminariets lærerkreds har sat Boye et smukt minde: en tavle af marmor, der hænger i vestibulen foran seminariets festsal.

Boye blev begravet i Mindelunden i Ryvangen, København, sammen med 105 andre henrettede eller døde fra frihedskampen.

Om hans banemand, Arne Petersen, skal kortelig berettes. Han blev anholdt den 6. maj 1945 og var i nogen tid allieret krigsfange og sad interneret i Alsgades skole i København. Ved underretten i Sønderborg den 5. maj 1948 idømtes han dødsstraf. Han blev ekskluderet af Danmarks Læ-

rerforening i maj 1945, suspenderet august 1945, afskediget uden pension 31. 7. 1948, efter at landsretten havde stadfæstet dødsdommen. Endelig stadfæstede højesteret dommen den 23. 5. 1949 og dommen eksekveredes den 12. 7. 1949.

Arne Petersens dom fyldte 90 foliosider. Han tiltaltes for ialt 61 forhold og blev dømt efter anklageskriftet med hensyn til de 53 forhold.

Arne Petersen var født i Hjerminde sogn, Viborg amt, 26. 10. 1908 og dimitteret fra Haderslev statsseminarium 1933. Han blev ansat ved den danske Ansgar-skole i Slesvig – og kom allerede her – naturligvis uden at skolens ledelse vidste noget om det – i kontakt med nazisterne, der brugte ham som »Stimmungsberichte«. Han afskedigedes på grund af økonomisk underslæb og andre uheldige forhold og kom – uden anbefaling fra skolen i Slesvig – til Ellehus danske privatskole ved Løgumkloster. Den 1. 4. 1939 ansattes han som timelærer ved Sct. Jørgens skole i Sønderborg og blev senere fast ansat. Hans samarbejde med nazisterne var i begyndelsen indskrænket til rapporter om stemningen i Danmark og indstillingen over for »det tredje rige«, iær hos de unge, men udviklede sig under krigen til at blive spionage og angiveri. Fra december 1943 til maj 1945 var han »Vertrauensmann« for det tyske militære efterretningsvæsen, »Abwehr-Nebenstelle« i Århus med filial i Åbenrå, hvis tyske »Sicherheitsdienst« ledes af Georg Fr. Köhnert. For sine efterretninger fik han en løn af 400 kr. om måneden foruden bonus ved særlige lejligheder. Fra sit tjenestested var han udrustet med pistol. Han havde til opgave at virke ved kontraspionage samt skaffe oplysninger om den danske modstandsbevægelses grupper, ledelse, våbenlagre og ammunitionsdepoter. Han dækkede sig ved at udsprede rygter om andre og svække tilliden til disse. Og dette arbejde havde han et så utroligt held med, at sporene af hans virksomhed endnu ikke er slettet. Endnu længe efter kapitulationen udtalte en kollega fra Sønderborg i et retsmøde: »Jeg tror mere på Arne Petersen end på mig selv.«

Gennem et fantastisk dobbeltspil lykkedes det Arne Petersen at optrevle modstandsgrupper rundt om i Jylland. En likvideringskommando under ledelse af Harald Sandbæk var sendt til Sønderborg den 6. september for at uskadeliggøre ham. Men samme aften strejkede Arne Petersens elever i teknisk skole, således at Arne Petersen slap hjem tidligere end beregnet. Ængstet af strejken fik han fast Gestapovagt, så likvidationen umuliggjordes. Han rejste til Nordjylland og fortsatte sit stikkeri uantastet til 6. maj 1945.

De to lærere fra samme skole er blevet sammenlignet med Kain og Abel. Den ene lokkedes af usselt mammon og lod sig friste, men tabte mest selv. Herman Boye mistede sit liv, men forblev tro mod sit land og det dybeste i sig selv og vandt derved uvisnelig hæder. Boye vil længe blive mindet som en af vort lands gode sønner.

Jens Lampe.

På Nissum Seminarium er opsat en mindeplade for Herman Boye.

Henvisninger og noter.

»Mens vi ventede – Folkeskolen under Besættelsen«, Gyldendal 1946, s. 81–83 (mindeord af Børge Borgå).

»Nissumske Årbøger«, Struer, 1946, s. 9–15 (mindeord af Kristian M. Hansen og Arne Aabenhus).

Hvad der ellers foreligger om Boye og hans illegale arbejde er ret lapidarisk. Eksempelvis kan nævnes:

Jubilæumsskriftet »Den danske Kommuneskole i Sønderborg 1920–45«, Sønderborg, 1945, s. 49 (mindeord af Børge Borgå).

»Sønderjyske Årbøger«, 1964, s. 461 (Viggo Petersen).

»Sønderborg Bys Historie« II bd. s. 218 (Viggo Petersen).

»Bogen om Als«, Åbenrå, 1956, s. 321 (Frede Terkelsen).

Boyes sidste brev er offentliggjort i »Fem år« (red. Chr. Refslund) bd. II s. 392–93. (Hagerup, 1946).

Foto og korte data af Boye findes i H. Øllgård: »De sidste Timer«, Berlingske Forlag, 1955, s. 61.

Kort biografi af Boye findes i J. Søndergaard Jacobsen og Math. Christensen: Nissum-Staten, 2. udg., Struer, 1955.

Sabotagen er kort omtalt i »Besættelsestidens Fakta«, Schultz, 1945–46, II bd. s. 1224, 1225, 1228, 1245.

A. Mogensen: »Modstandsbevægelsen i Sønderjylland« i værket »Danmarks Frihedskamp« I s. 228 (en trykfejl heri går igen i »Sønderborg Bys Historie« II. Karl Lauritzen skal være Karl Laursen). Om Anker Hansen, se kronik i »Flensborg Avis« 4.2.1949 (Jens Lampe).

Johs. Rosendahl: »Det kæmpende Sønderjylland« i værket »25 år under Dannebrog« (red. Chr. Demuth), 1947.

Boye er nævnt i skriftet »I mindet om de faldne i Region III« (mindegudstjenesten i Ribe Domkirke søndag den 10. 6. 1945). Kolding 1945.

Hans Mørup: »Grænselandet i modstandskamp« i Chr. Refslunds (red.) »Liv og virke i vort grænseland«, 1961, s. 105 ff.

»Jydske Tidende« 18.5.1945 s. 2 og 12.6.1945 s. 6.

»Folkeskolen« 6.7.1944 (Anton Mikkelsen) og 5.7.1945 (Børge Borgå).

Dobbeltbyen med dobbeltnavnet

Hedeby og Slesvig regnes at være to navne for samme by, først brugt på byen inden for halvkredsvolden, senere på dens afløser på Sliens nordbred, og man tænker sig, at det ene navn er givet af søværts, det andet af landværts tilrejsende. Redaktør Bjørn Svensson, Haderslev, argumenterer for, at de to byer eksisterede på samme tid som en art dobbeltby, og han giver en anden forklaring på dobbeltnavnet.

I dag er bynavnet Slesvig knyttet til byen på Sliens nordbred, medens Hedeby eller den tyske forvanskning Haithabu betegner den by, der lå inden for halvkredsvolden vest for Haddeby nor. Tilsyneladende er begge byer blevet kaldt Slesvig og begge også kaldt Hedeby, og endnu er det ikke lykkedes forskerne at nå til enighed om, hvad navneforvirringen i virkeligheden dækker over. Man ved end ikke, om de to byer har eksisteret samtidig, eller om den ene har afløst den anden.

Vilh. la Cour står så temmelig ene med den opfattelse, at de to byer har levet side om side. Bortset fra la Cour hersker den anskuelse, at nordbredens Slesvig først opstod, da Hedeby var blevet hærget og ødelagt i 1050 og 1066, hvorefter beboerne flyttede fra noret til Sliens nordbred. Samtidig med beboerne skulle dobbeltnavnet Hedeby-Slesvig, der hidtil havde angivet norbyen, have holdt flyttedag til nordbyen.

Afvisningen af Slesvig som en by, der har eksisteret samtidig med Hedeby, har man bl. a. motiveret med, at der jo ikke i Slesvig er gjort fund før fra tiden efter Hedeby's undergang. De manglende fund behøver dog ikke at betyde andet end manglende held. Man mangler også fund, der kan bevise Ribes historisk bevidnede eksistens på Ansgars tid, og samme skæbne gælder andre byer fra den tid. Hedeby selv opfordrer til varsomhed, thi man har her helt op til de seneste år gjort fund, der gang på gang har nødvendiggjort en revision af teorierne om byens alder og udstrækning. På Sliens bebyggede nordbred er det vanskeligere at ramme sådanne fundsteder, men man har lov til at knytte forhåbninger til de udgravninger, der nu er planlagt i bykernen i forbindelse med de store gadearbejder.

Der er anført andre argumenter imod Slesvigs eksistens i vikingetiden. Jørgen Bjernum og Thorkild Ramskou finder det således usandsynligt med »flere store byer« ved Slien på én gang, afstanden forekommer dem vel for lille, medens Helmuth Schledermann imødegår tanken om en dobbeltby, bestående af Slesvig nord for og Hedeby syd for fjorden; »dertil er afstanden for stor«. Afstanden er dog ikke mere end 2–3 km (ikke mere end afstanden mellem domkirken og den nærmeste bispeborg), og ret beset er der

Hedeby's udgraver, professor Herbert Jankuhn, tøver ikke med at placere Sliestorp, hvor nu halvkreds volden ligger, men i realiteten har han intet holdpunkt derfor. Foto 1962 fra udgravningsfeltet syd for halvkreds volden.

meget, der taler for en dobbeltby. I det følgende søges ført en argumentation for dobbeltbyen med dobbeltnavnet.

Det må under alle omstændigheder anses for urealistisk at tro, at der ikke har været bebyggelse på Sliens nordbred før Hedeby's undergang. Fra gammel tid har der været intim sammenhæng mellem Slien og Angel. Sli herred ligger på fjordens nordside. Isted syssel har fået sit navn fra en lokalitet nord for fjorden, selve Angel antages at have fået sit navn overført fra fjorden, idet det gamle fjordnavn, skønt det indeholdt den landjorden uvedkommende betydning snæver, på grund af den intime sammenhæng er overgået til landskabet på nordsiden, medens fjorden har fået det nye navn Slien efter den inderste fjordvig. Da Jankuhn opererer med et øde område mellem Hedeby og Ejderen, og da han ikke regner med, at Hedeby har drevet landbrug, er det nærliggende at forestille sig, at der er kommet levnedsmidler fra Angel, og næppe blot til lands. På et eller andet tidspunkt må forbindelsen mellem Angel og Slien samt Hedeby have afsat bebyggelse på fjordens nordbred, senest efter at Danevirkes hovedvold er opført og har forøget omvejen til lands. Vekselvirkningen mellem Hedeby og Angel fremhæves af de mange stednavne på Angel, der har et -by med foransat personnavn; de har en sammenhæng med Hedeby's storhedstid.

Slibebyggelsens første kendte navn er Sliestorp, der dukker op i de

frankiske annaler 804 og 808 i omtalen af kong Godfreds besøg på stedet. Professor Jankuhn tøver ikke med at placere Sliestorp, hvor nu halvkreds-volden ligger, men i realiteten har han intet holdepunkt derfor. I bogen Haithabu (4. opl. 1963) har han side 111 tegnet situationen omkring år 800. Da lå der ved Haddeby nor ikke mindre end tre bopladser, med 800 meters afstand mellem de to yderste. Uden tvivl har hver af de tre bopladser haft sit eget navn, og hvilken af dem har da heddet Sliestorp? Og for det andet, når det senere Hedeby dengang endnu ikke har været samlet i et enkelt kraftfelt, men har ligget fordelt på tre bopladser, hvad giver da ret til at bortargumentere muligheden for endnu flere bopladser omkring Sliens indre forgreninger i den famlende søgen efter den bedst egnede plads? Hvad taler f. eks. imod, at der kan have ligget en eller flere bopladser på Sliens nordbred, og hvad forhindrer, at Sliestorp har ligget her?

Allerede navnet Sliestorp peger på nordbredden. Slien har med sikkerhed betegnet fjorden, medens det er tvivlsomt, om noret har haft samme betegnelse. Torp er vel et udflyttersted, men hvor skal man søge adelbyen om ikke på nordbredden? Jankuhn har altid stået for det standpunkt, at Hedeby ikke er vokset frem af sit opland, men er opstået som en ren handels- og håndværkerby, båret af fremmede. Hvilket skulle udelukke, at Hedeby oprindelig har været torp og heddet Sliestorp. Måske kan man også finde et fingerpeg deri, at medens annalerne i 808 karakteriserer havnebyen Reric som emporium, altså en handelsplads, omtales Sliestorp i samme stykke som portus, en havn. Hvis sondringen mellem handelsby og havn ikke er en tilfældighed, taler den for fjordbyen snarere end for norbyen.

Intet som helst taler imod, at kong Godfred, der kom med hele sin flåde, slog sig ned i et Sliestorp, der lå på nordsiden af Slien. Tværtimod ville det være betænkeligt at pakke flåden, der sagtens kan have omfattet et par hundrede skibe, sammen i Hedeby nor. Almindelig forsigtighed ville yderligere anbefale kongen at opslå sin lejr på nordsiden af fjorden, hvor han bedst var garderet mod overrumpling af fjenden sydfra. Efter opførelsen af Danevirke måtte det videre have betydning at drage omsorg for en sikker søværts forbindelse, der kunne bringe mandskab og forsyninger frem til voldens forsvar. Alt dette måtte komme nordfra, da voldens sydside vendte mod fjenden. Man kan derfor vanskeligt forestille sig andet, end at kong Godfred må have udset et egnet fremtidigt anløbssted for flåden på fjordens nordside og sikret det som støttepunkt på en eller anden måde. Så langt vi kan komme tilbage i de historiske beretninger, hører vi om kongelige støttepunkter på nordsiden af Slien. Der findes ingen tegn på, at sådanne har eksisteret på Hedeby siden. Det indikerer en kontinuitet fra kong Godfreds dage.

Efter 808 hører man imidlertid ikke mere til navnet Sliestorp. I stedet

møder man navnene Hedeby og Sliasvik. Helmuth Schledermann, som i Sønderjyske Årbøger 1966 I og 1967 I har givet en fortræffelig oversigt over Hedebyforskningens problemer og resultater, resumerer navneresultatet således, at Slesvig og Hedeby er to navne for samme by, der først har ligget ved Haddeby nord og midt i det 11. årh. er forlagt til Sliens nordbred. Den dobbelte navnebrug antages at have været praktiseret allerede omkring år 800 og således, at navnet Slesvig er givet af folk fra syd, fordi deres rejsemål var havnebyen ved Slien, medens Hedebynavnet er givet af tilrejsende nordfra, fordi danskere, svenskere og nordmænd først efter timers sejlsads ad Slien er nået frem til byen ved hederne.

Denne teori kan ved forklaringen af dobbeltnavnet hente en vis støtte hos den engelske krønikeskriver Ethelwerd, der omkring år 1000 nævner, at Angels hovedby »kaldes på sachsisk Slesvic, hos danerne derimod Hai-thaby«. Men tankegangen går for vidt, når man forudsætter, at navnene gives af de tilrejsende. Det er mere sandsynligt, at de tilrejsende ikke har optrådt som navngivere, men har haft valg mellem lokalnavne. Et navn er i alle tilfælde betinget af en fast navnebrug; stednavne må normalt være fastholdt på stedet. To navne antyder derfor to lokaliteter som grundlag. Sachserne har åbenbart haft grunde til at foretrække et andet stednavn end det, der var i hævd blandt danerne. De har formodentlig haft lettere ved at udtale Slesvig end Hedeby, det kan også tænkes, at de i forstavelen har lagt mere vægt på Slien end på heden, men allermest har antagelig efterstavelsen betydet. Jankuhn taler ligefrem om en wik-alder, bygget på latinsk vicus med betydningen handelsplads, kendt dels fra stednavne som Brunsvik, Bardowick, Quentowik og Wijk bij Duurstede (Dorestad), dels fra det højeste wik-embede: Wicgerefa nævnt for London 685, også Winchester har haft en wik-greve, Hedeby ligeså (i Ansgars levnedbeskrivelse omtalt som comes vici), og Birka havde en praefectus vici. Med navnet Slias-vic – wiken ved Slien – var byen straks placeret på en helt anden måde end under betegnelsen Hedeby.

Sprogforskerne opfatter nu almindeligt efterstavelsen i Slesvig som en afledning af vicus. De er faldet for den samme fristelse som i hin tid sachserne, nemlig at lægge mere i navnet, end dets oprindelse kan hefte for. Slesvig har aldrig i sig selv haft den handelsbetydning, der kan berettiggelse til wik-navnet; kun som et vedhæng til Hedeby. Sprogforskerne har nok ladet sig fange af den påstand, at navnet Slesvig er opstået som en (sachsisk) navngivning af Hedeby. Men det er mere sandsynligt, at Slesvig, måske fra Godfreds tid, har navn af den vig, man har slået sig ned ved, og at navnet senere er blevet omtydet af wik-farerne, med et udvidet benyttelsesfelt for øje.

Jeg forestiller mig, at der har været to bykerner, den store købmandsbebyggelse Hedeby ved noret og Slesvig som administrativt centrum på

fjordens nordbred. De har i så fald dannet en sammenhæng, der ikke har gjort det unaturligt for de fremmede at vælge navnet Slesvig som betegnelse for helheden. Siden kom navnet Slesvig jo til at omfatte hele hertugdømmet, idet Sønderjylland fik navn efter hovedsædet. Hvorfor så ikke dengang det samlede wik-område efter det stedlige administrative centrum, – Slesvig.

Navnebrug bliver let anderledes på afstand. Fjernnavne er noget andet end lokal navnebrug. Man rejser til København, selv om man skal til Frederiksberg eller Hellerup. Men er man først stået ud på Hovedbanegården, opløser Storkøbenhavn sig i en mængde lokaliteter, hver med sit navn. Man rejser til Hamborg, selv om man skal til Altona. Og til Christiansfeld, selv om man skal til mejeriet i Tyrstrup. Navneglidning kender vi også fra Haderslev, hvor den nyere broby stjal navnet fra den første bebyggelse, der blev detroniseret med betegnelsen Gammel Haderslev. Navneglidningen ved Slien kan som nævnt være lettet af en sammenhæng, der har ladet Slesvig fungere som Hedeby's administrative hovedsæde. Det må have været en selvfølge, at kongens betroede høvedsmand var placeret bag Danevirke, altså på Sliens nordbred; der ses ingen grund til at gøre en undtagelse for kongens wik-greve på Ansgars tid, og er det rigtigt, at wik-chefen har boet i Slesvig, er dobbeltbyen og dobbeltnavnet i wik-ramme særlig tydeligt markeret. Videre er det en ubestridt kendsgerning, at domkirken altid har ligget på nordbredden. Biskoppen har holdt sig til nordsiden. Man har indtil nu heller ikke i Hedeby fundet spor af noget, der kunne være kongesæde for Hedebyherskerne; de har næppe heller boet inden for halvkredsvolden. Borgene og slottene i Hedeby's omegn er alle lokaliseret nord for Danevirke og nord for Slien, og så kan vi tage slotsholmen midt i Slien med.

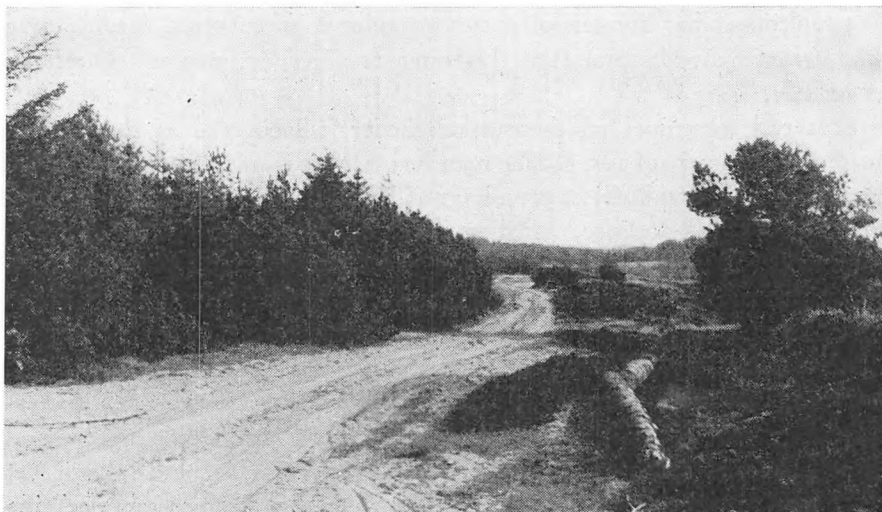
Endnu en omstændighed er værd at tage i betragtning. Med mindre det administrative centrum i forvejen lå på Sliens nordbred, bliver det vanskeligt at forstå, at Slesvig i 1053 – kun tre år efter, at Hedeby er blevet afbrændt under Harald Hårderådes hærgen – kan blive egnet mødested for den danske konge Svend Estridsøn og den pragtlystne ærkebiskop Adalbert fra Hamborg-Bremen, hvis forhandlinger sluttede med et overdådigt gilde, der varede i otte dage og holdtes skiftevis hos de to parter. 1066 overfaldt venderne »det meget rige og folkestærke Slesvig, de transalbingiske sacherses by, som ligger i det danske riges grænseegn« og ødelagde byen »i bund og grund«, skriver Adam af Bremen i perioden 1066–1075. Alligevel ser han ikke heri nogen årsag til, at en synode, hvor Adalbert fra 1063 eller 1065 har villet samle alle sine nordiske lydvisper i Slesvig, endnu ikke er blevet til noget; grunden til synodens forhaling ser Adam alene deri, at øernes bisper ikke vil komme. Det må derfor være købmændenes afdeling af wiken, altså Hedeby, det er gået ud over i de to tilfælde. De administra-

tive funktioner har kunnet fortsættes nogenlunde uforstyrret, fordi Slesvig ikke var en nybygd, oprettet af flygtninge fra Hedeby, men en fortsættelse af sig selv.

Et typisk eksempel på de vanskeligheder, tilhængerne af den tomme nordbred kommer ud for, finder man hos Alfred Kamphausen, der regner med, at Slesvig domkirke er grundlagt af Knud den Store »på den dengang næppe bebyggede nordbred af Slien, medens handelsbyen Haithabu endnu blomstrede på sydbredden«, og forklarer det paradoksale i placeringen ud fra en politisk hensigt, »fordi der endnu forelå tyske krav på området syd for Slien, og domkirken skulle nærmest henvende sig til norden« (Die Kirchen Schleswig-Holsteins, side 14). Men for det første havde ingen tysk kejser søgt revanche efter 983, da tyskerne blev kastet ud efter den midlertidige besættelse af Hedeby-området, og Knud den Store havde ingen grund til at frygte, at spørgsmålet skulle blive aktuelt. For det andet beror det tyske markgrevskab nord for Ejderen, som Adam af Bremen omtaler, formodentlig på en misforståelse, og i alle tilfælde kender ingen dets grænser, så Kamphausen kan ikke vide, om det eventuelle markgrevskab og staden Slesvig, som Adam jo medregner, ikke inkluderer nordbredden. Dersom Knud virkelig var bange for at miste sydbredden med Hedeby, ville det dog ikke kunne få ham til at placere en domkirke på nordbredden, dels fordi den i en sådan situation alligevel ville være i farezonen, dels fordi den i bedste fald ville blive afskåret fra sin by, og domkirkerne hørte nu engang til i de betydeligste byer. Tanken om en domkirke uden by kunne ikke lokke kong Knud. Domkirkens placering på nordbredden må derfor betyde, at nordbredden på kong Knuds tid ikke har været tom, men har haft visse bebyggelser af betydning samtidig med, at handelsbyen blomstrede på sydbredden. Og hvis handelsbyen har lagt fuldt beslag på begge navne Hedeby og Slesvig indtil 1050/66, hvad har man så kaldt stedet, hvor man fik bygget en domkirke i Knuds regeringstid 1018–35?

Et af de mere spændende spørgsmål i forbindelse med navneforvirringen står stadig åbent, nemlig spørgsmålet om, hvor Ansgars kirke skal findes. I Ansgars levnedbeskrivelse, der er forfattet mellem 865 og 888, oplyses, at den danske kong Hårik gav tilladelse til at bygge en kirke i en søstad, Slesvig er dens navn, hvor købmænd kom sammen fra alle kanter. Da kirken blev viet Jomfru Maria, har nogle villet placere den på den lille holm ret øst for bynæsset, hvor »Sancta Maria« nævnes i et brev fra 1196; i så fald er stedet den gamle kirkegård i fiskerbyen Holmen. Andre tænker på Haddeby kirke og atter andre på halvkredsvolden.

Hvis Ansgars kirke er bygget på nordbredden, og Slesvig i så fald her må stå som betegnelse for byen på nordbredden, er Slesvigs navn dog nævnt for et aktiv, der i virkeligheden lå i Hedeby. Vi har da måske her et første udslag af dobbeltnavnet og det favnende wik-begreb. *Bjørn Svensson.*

Syd for Læk kan man den dag i dag finde dele af den gamle oksevej, som tilsyneladende er fredet af vejmyndighederne. For den, der har god tid, er vejen stadig farbar.

Oksevejen syd for Læk

I Sønderjysk Månedsskrift 1967, aprilhæftet side 112, skrev pastor Joh. Tappe, Læk, om den gamle oksevej fra Tønder til Læk. Nu kommer beskrivelsen af vejens fortsættelse syd for Læk til Soholmbro, og den er så udførlig, at man let kan følge ruten på en søndagstur, hvis man medbringer artiklen og et kort. Dog må bemærkes, at kortet på næste side ikke er anvendeligt til dette formål.

»Han ville haft sin ko til Læk, men den ville ikke lade sig træk«. Sådan lød det i folkemunde. Hvad der har fået koen til at stritte imod, kan man selvfølgelig kun gisne om, men det er nærliggende at tænke sig, at folk har haft toldstedet i Læk i tankerne. Skat og told hørte til Oksevejen lige så godt som stude og svin.

Den 10. oktober 1689 udstedte hertug Albrecht ud fra ønsket om at op-
hjælpe sognet økonomi et markedsbrev for Læk. Markedsbrevet gav tilladelse til ét ugentligt marked med stude, køer, korn og deslige. Brevet gjorde nu ikke Læk til en markedsby, for det var byen blevet allerede i 1548, idet hertug Hans i dette år gav tilladelse til at holde marked to gange om året. Samtidig havde han givet befaling til, at alle hans undersåtter, som før havde søgt til markedet i Strøsand, ved Friservejen Tønder-Flensborg, nu skulle søge til Læk for der »at bringe hen, hvad de måtte have at sælge og for der at sælge og købe«.

Kort fra 1853, hvor oksevejen mellem Læk og Søholm bro let kan følges.

Men 1689 var det skelsættende år, for siden har kvægmarkedet i tiltagende grad været grundlaget for Læks erhvervsliv. Der har været tider, hvor op til 4000 stykker kvæg ugentlig passerede byen, og hvor hvert andet hus i hovedgaden var en kro. Dog har der også været tider, hvor byen lå hen som død. Værst var det i årene 1713 til 1745, da kvægpesten hærgede i Kær herred. For at standse denne syge blev al handel og trafik med kvæg forbudt. Besætningerne rundt omkring på gårdene måtte slås ned. I Læk var der 1745 kun to køer tilbage. I sådanne år har der været øde og stille på den gamle vej.

Men i de gode år var Læk på markedsdagen et stort marked lige fra »æ hvilbak« over for møllen i vest til broen over Læk å i syd-øst. Byens brede hovedgade vidner endnu i dag om det oprindelige formål, anvendelsen som markedsplads. I den vestlige ende lå »æ svinmarked«, og midt i byen, hvor nu rutebilerne holder, var fåremarkedet. Foran hver kro stod

heste bundet, men frem for alt så man stude, som til dels kom langvejs fra og endnu ikke var nået vejs ende.

Endnu for 50 år siden var det et imponerende syn at se Læks hovedgade en markedsdag. Et glimt af denne fordums herlighed kan man få, når man en mandag morgen går hen over kvægtorvet bag ved rådhuset. Her handles der stadig, men til kroerne i hovedgaden må man nu gå ad genvejen over gårdspladserne. Engang vendte kroerne facaderne mod driverne og opkøberne, i dag venter de for det meste på andre gæster. Stadig høres der dog sønderjysk, frisisk, plattysk og tysk på markedsdagene – kun det vest- og nørrejyske mål mangler. Et smerteligt minde om 1864.

De store studedrifter havde nu et andet mål end Læk marked, de skulle jo videre til Husum eller over Itzehoe til Hamborg. Har det været forholdsvis let at følge deres vej fra Tønder til Læk, så stiller det sig nu anderledes fra Læk syd på.

Oksevejen førte ad Læks hovedgade til den søndre udkørsel fra byen. Her fandtes den eneste bro mellem geestens højderyg og havet, en overgang, der oprindeligt havde været vadested. Fortidsfund på dette sted viser, at allerede langt tilbage i oldtiden kan vi få noget at vide om benyttelsen af dette vadested. Med kong Valdemars jordebog fra ca. 1230 begynder Læks historiske tid. Heri nævnes Læk hus som kongens befæstede hus til værn for dette vadested. Står man på broen over Læk å og ser mod vest, kan man ca. 500 m borte se den lille høj, hvor dette befæstede hus lå.

Men før Valdemar Sejrs har allerede vikingerne kendt Læk og benyttet byens havn. I 1921 fandt man umiddelbart vest for broen forskellige bronzeobjekter til hesteudstyr, som i deres udformning og udsmykning viser, at der herfra har været forbindelser til Danelagen i England. Alt, hvad der i dag minder om denne ældgamle havn, er gadenavnet »Alter Hafen«.

Vi følger nu Flensborg landevej og holder udvig efter nærmeste kro, det sikreste tegn på, at vi stadig er på Oksevejen. Kroen hedder »Carlsborg« og ligger der, hvor vejviseren peger mod Sande. »Carlsborg« er den yngste blandt Oksevejens kroer syd for Læk. I 1865 blev landevejen Læk–Sande færdig, og i den anledning blev »Carlsborg« indrettet som kro. Samtidig tabte den nærmeste ældre kro »Petersborg« i betydning, ja, man kan sige, at den flyttede til Carlsborg. Da den ny hovedvej Tønder–Husum i 1885 blev færdig, tog den også livet af de øvrige kroer og samtidig af Oksevejen.

Men vi har jo til hensigt at følge den gamle vej, som her ved »Carlsborg« synes at blive fuldstændig borte. Lige fra Tønder hertil kan man følge den i bil, ved »Carlsborg« bliver man nødt til at skifte til apostlens heste, til gengæld får man lov til virkelig at opleve et godt stykke af den gamle vej, som ligger næsten uforandret siden den sidste oksedrift drog hen ad den.

Fra hovedgaden i Læk på en markedsdag. Postkortet er fra århundredskiftet – poststemplets dato er 18. 1. 1906. Billedet af den fredelige småbysidyl med geledet af kvæg og heste blev den dato sendt til Julius Reimers, Mathildegade 12 i Flensborg.

Følger man vejen til Sande ca. 400 m, fører i venstre vejside en fodstien ind mod plantagen »Langbjerg«. Ud mod vejen kan man godt parkere bilen, ligesom man gerne må benytte fodstien til plantagen. Samtidig vil man støde på en charmerende kuriositet, idet der til begge sider af stien ligger en lille privat dyrehave.

For enden af fodstien står vi så igen over for vor Oksevej – denne gang uden asfalt, næsten urørt i flere menneskealdrer, kun at skoven er vokset op om den. Diagonalt strækker vejen sig nu som en dyb kløft gennem plantagen, til den munder ud oppe på bakken, hvor der engang lå Peterskro, også kaldet Randselkro. I den sydlige ende blev vejen under sidste krig udbygget til panservognsspærring, men bevoksningen omkring stedet har allerede slettet de værste spor.

I dag kaster de høje graner et skær af idyl og romantik over de gamle vejspor. For hundrede år siden og længere tilbage var netop denne strækning en af de barskeste. Her travede man gennem sand og atter sand. Når vestenvinden fra marsken strøg op ad Langbjerg, lå vejen som under en sandsky værre end ved Sdr. Løgum. Både i 1551 og i 1721 var sandstormene så voldsomme, at alle marker i Klintum, lige vest for vejen sandede til, så bønderne klagede deres bitre nød.

Betegnende nok findes følgende vers fra midten af forrige århundrede i gæstebogen fra Petersborg:

Tief im Sande waten
Zwischen Dünen, und fast braten
Vor der Sonne! Diese Wonne
Liebt, ich glaub'es ohne Zweifel,
Nicht der allerschlimmste Teufel.

Øst for vejen midt i plantagen ligger Langbjergs højeste punkt, Ahlefeldthøj, som engang bød på en udsigt langt mod vest over den flade marsk. Ved skovbrynet ligger Rantzaushøj med Oksevejen for sin fod, og herfra har man en storslået udsigt mod syd.

Begge høje taler om vejens ælde. Langs med vejen findes resterne af grupper af kæmpegrave fra den yngre stenalder. Sagkyndige anser det for givet, at den senere Oksevej allerede dengang har været bindeleddet mellem bopladserne, for sidenhen at blive trafikåren for al færdsel på vestkysten.

Selve Langbjerg er en moræne fra istiden. Ved Rantzaushøj rager dette bakkedrag 45 m op, og det vil jo sige, at dette skovklædte bakkedrag virker, om ikke imponerende, så dog oplivende i det ellers så flade landskab. Plantagen er anlagt i 1878 og er et led i det læbælte af plantager, som sidst i forrige århundrede blev anlagt langs med Slesvigs vestkyst, og hvoraf vi allerede har passeret plantagerne ved Sdr. Løgum og Karlum. Korrigender fra straffeanstalten i Rendsborg har stået for det slidsomme arbejde at plante de første træer, efter at heden var pløjet med den første dampplow, som sås på disse egne. Korrigenderne boede på Petersborg, som endnu mange år senere blev kaldt Korrigendanstalten.

I dag omfatter plantagen godt 650 ha. Der findes her fjorten slags nåletræer, og mangen en sjælden plante har her fundet et voksested. Plantagen skylder Carl Emeis sin tilblivelse. For ham findes ved Ahlefeldthøj, tidligere »Warkshøj«, en mindesten.

Og så kommer man til det sted, hvor engang Petersborg, eller Randselkro, lå. Så sent som i 1964 faldt dens mure. Der var forlængst blevet stille om den gamle kro, ja, i de sidste par menneskealdre havde den tjent helt andre formål end den at byde vejfarende indenfor. Da oksedrifterne blev færre og færre, tog først korrigenderne den gamle kro i besiddelse, sidenhen blev den skovrider- og skovarbejderbolig. Og dog er der ingen anden kro på hele den lange strækning fra Tønder til Husum, som har så meget at fortælle om gamle dage som denne – skønt den ikke findes mere.

Vi ved, hvornår kroen faldt for spidshakken, men vi ved ikke, hvornår det første hus på dette sted blev rejst. Derimod kan vi få en forestilling om livet i denne kro for tiden fra 1834 til dens sidste dage som kro, for i 1834 forærede en flok seminarister fra Tønder en gæstebog til værten på Petersborg, Peter Matthiesen. I denne gæstebog har mangen en vejfarende gen-

nem årene indskrevet sig, først og fremmest naturligvis seminarister, og blandt dem, som den navnkundigste, digteren Klaus Groth. Men også stude drivere, opkøbere, musikanter, smeden fra Agtrup, en snedker, en møller og mange andre har indskrevet sig. Gæstebogens historie og et fyldigt uddrag af den findes i »Jahrbuch für die Schleswigsche Geest 1968«. Her skal der kun bringes nogle eksempler.

En smedemester fra Agtrup skrev:

Froh trat ich hier mit Sensen ein,
Da ward getrunken sehr viel Wein,
Da ward gesungen und gesprungen,
Hier ist mein Handel nicht gelungen.
Doch frisch daran und nicht verzagt,
Man morgen mehr nach Sensen fragt,
Mein Feuer sprüht, mein Stahl ist gut,
Das macht dem Schmied schon frischen Mut.

Også en snedker kommer til orde:

Es lebe die Hobel, es lebe die Säge,
Besonders, wenn ich mich am Weine pflüge.

En møllersvend ser knapt så lyst på tilværelsen:

Wir armen Müller auf dieser Erden,
Wir müssen es uns sauer lassen werden –

Naturligt nok genspejler sig også vor hjemstavns historie i disse optegnelser. I 1848 skriver en seminarist:

Schleswig-Holstein siege!
Der Däne unterliege!

Efter slesvig-holstenismens nederlag kunne en dansker ikke dy sig for at skrive: »Danskerne havde Sejren vunden, og deres retfærdige Sag er bleven lønnet med Sejerspalmen«. Et sådant ord måtte jo virke udfordrende. En lokal dyrlæge replicerer da også: Es kann mit der Zeit besser werden!

Dansk og tysk sprog afveksler med hinanden, selvom det meste er skrevet på tysk af seminaristerne. Men heller ikke det frisiske sprog mangler i gæstebogen:

We drieme en wensche so veele tohop,
En have aw berere Dage,
Doch gungt det Natør heren ewige Lup,
En let her von niemen bestoge.

(Vi drømmer og ønsker så mange ting
og håber på bedre dage.
Naturen dog går i en evig ring
og lader sig ikke bedrage.)

Så tager vi afsked med dette nu så øde, men dog minderige sted, tager en lille afstikker til Rantzaushøj for at nyde den pragtfulde udsigt, og fortsætter så vor vandring mod Soholmbro.

Her skal der indskydes, at man også godt kan køre til Petersborg og videre til Soholmbro. Man kører til Klintum og bøjer ved første vejkryds af mod øst ind mod plantagen, forbi resterne af den gamle vandmølle og er snart igen på Oksevejen.

Ved Petersborg er også grænsen for Læk sogn. Herfra fører Oksevejen gennem Enge sogn og når ved Soholmbro grænsen for Kær herred. Her var under afstemningen i 1920 også grænsen for 2. zone. Også på anden vis var og er Enge et grænsesogn, idet vi her for første gang på vor vandring befinder os på frisisk sprogområde. Her kaldes Oksevejen »Ulje Stjierewej«.

I dag fremtræder Enge sogn som en ret frodig egn, lidt marsk, lidt geest og mod nord den store skov. I gamle dage bød sognet sine beboere ret beskedne kår. En fremmed rejsende, som i 1803 passerede sognet ad den gamle vej, skrev: »Enge, en bondeby, som selv kun er liden, men en lang række af gårde og huse ligger indenfor byen. Det plattyske her er et slags frisisk sprog, underligt i udtalen, men min lille svinedreng forstod det. Her er mådeligt korn og megen sand, man ser ingen haver, meget mindre noget træ. Vejen er tung og kedsommelig.«

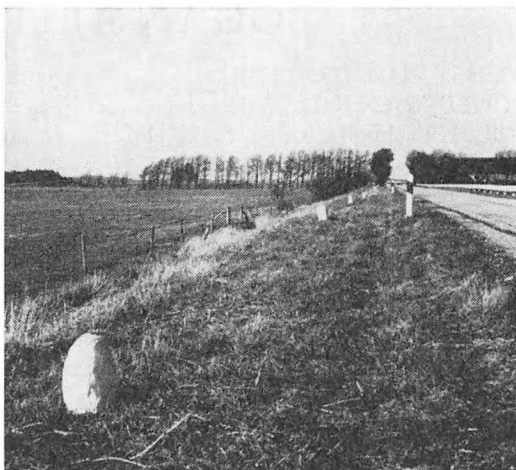
Fåreavl var hovednæringsvejen. Men sognets præst, Gerhard Holst, skrev i 1791, at befolkningen også drev en omfattende hjemmeindustri. »Næsten i hvert hus fremstilles der, især om vinteren, blå-stribede duge, såkaldte »Bettbühren« (dynebetæk), som de i store mængder sælger i de omkringliggende byer, især Tønder (og også på markederne i Flensborg og Husum). Desuden fremstiller de foer og sækkelærred og lidt stribet uldtøj.«

Vor vej fører nu ikke gennem selve Enge by. Men en afstikker til landsbyen lønner sig ved et besøg i den smukt beliggende og rigt udsmykkede kirke. Især lægger man mærke til det store loftsmaleri, et interessant panorama af landsbyen fra 1779.

Men tilbage til Oksevejen. Den munder nu ud i landevejen Enge-Stadum. Vi skulle fortsætte på den anden side, men desværre ender vejen 200 m længere henne. Her er vejen sløjfet og lagt under ploven. Men i det fjerne ser man på ny skov og dens silhuet viser tydeligt en indskæring, hvor vejen må fortsætte.

Vi bliver altså på asfaltvejen og fortsætter et stykke mod venstre. Ved

Rækken af vejsten fotograferet fra Soholmbro mod nordøst – se kortet side 185. Regnet fra syd kan man støve sig til følgende indskrifter: Ladelund, Medelby, Leck, Humtrup, Enge, Klixbüll KISP, Humtrup (?), Lügum og Stedesand.

kilometersten 4 bøjer vi af mod syd og befinder os kort efter midt på det stykke af den gamle vej, som nu er slettet. Gør man sig nu den ulejlighed at gå tværs over marken mod skovbrynet, står man pludselig igen overfor Oksevejen. Her ligger den igen et godt stykke urørt med bondeskov omkring sig. Her fører vejen gennem en del af sognet, som kaldes Maade.

Igen ender Oksevejen i en asfalteret vej. Nu behøver man kun at følge denne og når så forbi de gamle oksevejkroer, Linnert kro til venstre og Klingbjerg til højre vejviseren mod Bredsted og så videre til Soholm å og bro.

Ved Kær herreds grænse mindes vi endnu engang den lange vandring fra Tønder over Læk hertil, idet vejvæsenet her ved broen har samlet alle de gamle vejsten, som vi måtte savne undervejs. Af vant og uvant hånd står indmejslet i gammel granit navnene Humtrup, Lügum, Ladelund, Stedesand o.s.v.

Lad os dog, inden vi for denne gang standser vor vandring, mindes det gamle sagn om den hellige kvinde i Enges Made, som råder landet. Thorkild Gravlund gengiver sagnet i »Herredsbogen« med disse ord:

»Hun boede nær kirken i et hus, der hed Made, det er den grødetunge engjord. Ved et bryllup spæede hun, at krig skulle komme over landet, og en hvidhåret konge fly af lande støttet til sin hvide stav. Da stiger en blå hær af havet ved Viding herred, men mod den kæmper vore, og de vinder, de vinder langt ud om lande. Der bliver fred og folkehæld.

De ord fremsagde kvinden af Made, den grødegivende, ved et bryllup. Hun spår om lykke for grønne enge, når en hvid konge er vandret heden og en blå havstrøm er overvundet: når sneen er borte og havet i ro, bliver der vår og lykketider.

Men hvad der gælder for frisernes hegnede enge i fester for årsens tid, tager sagnet for hele det stridende Slesvigs skæbne.« *Job. Tappe*

BOGANMELDELSER

KUNST-TOPOGRAPHIE SCHLESWIG-HOLSTEIN

Karl Wachholtz forlag. 32,50 DM.

En bestseller med et oplag på 30.000 eksemplarer, der omgående blev udsolgt fra forlaget, er udgivet i maj af Landeskonservator Hartwig Beseler i samarbejde med Landesamt für Denkmalpflege Schleswig-Holstein og Amt für Denkmalpflege der Hansestadt Lübeck. Værkets størrelse (næsten tusind sider), de mange billeder (rundt tretusinde), det righoldige kortmateriale og den lave pris, der er muliggjort af tilskud samt visheden om, at et nyt oplag næppe vil se dagens lys, har befordret successen.

Hvorledes udgiverne har tænkt sig, man skal anvende bogen, er svært at se. Vægten (2³/₄ kg) og formatet hindrer, at man tager den med på rundture i for eksempel kirkerne, hvis historie og inventarbeskrivelser fylder et stort antal af siderne – bogen er ikke et »handliches Instrument«, som udgive-

ren skriver. Men man kan naturligvis have den liggende i bilen, hvis man ejer en sådan, og så skiftevis læse i bilen og gå ud af den for at kigge på seværdighederne. Den interesserede skal nok få en tur ud af det, for bogen er et fantastisk opslagsværk, omfattende tusinder og atter tusinder af konkrete oplysninger om kirker, rådhus, beboelsejendomme og mindesmærker, om inventar af alle slags, undtaget dog museernes og gudernes skatte. Dens grundlag er det store 22-bindsværk »Kunstdenkmäler des Landes Schleswig-Holstein«, hvis udgivelse blev begyndt i 1939, men som endnu langt fra er afsluttet.

De mange, meget fine fotografiske optagelser letter på den leksikale tekst, men den, der har kendskab til motiverne kunne nok ønske sig enkelte større billeder ind imellem de mange små. Det ville pynte ekstra.

Bogen være anbefalet til såvel privatbrug som ved tilrettelæggelsen af forningsudflugter. *ibs.*

Slesvigske sanghistorie

»Folkevise og nymodens sang i Napoleonstiden – Bidrag til en slesvigske sanghistorie efter aktstykker og håndskrevne viser, samtidige sangbøger, mundtlig overlevering – Bind I Introduktion – Sangens kår i et slesvigske sogn«, således står der på titelbladet af lektor Karl Clausens nyeste publikation, udgivet på Akademisk forlag som nr. 78 i serien Danmarks folkeminder.

Fremstillingen samler sig om Øster Løgum-præsten Peter Kier, der har forfattet den af Historisk Samfund for Sønderjylland nylig udsendte »Min rejse gennem Jordelivet«, men som især er kendt for sin indberetning til Oldsagskommissionen i København 1808 »Über die Alterthümer, die im Bezirke

der Osterlygummer Gemeine, Amts Apenrade, angetroffen werden«. Blandt omtale af Hærulv-stenen og andre oldtidsminder optræder her Hanebjergsagnet med et vers af Elverhøjvisen og tre folkevise melodier, et stof, hvis senere kraftige udnyttelse nu er blevet efterforsket af Karl Clausen, så kilden kommer til sin ret. Selv om Karl Clausens bog er for viderekomme, er der også for almindeligt interesserede adskilligt at hente, f. eks. Peter Kiers oplevelse af et traditions- og smagsskred, hvor den gammeldags folkevise fortrænges af den tids selskabsvise, repræsenteret af Tullin, Rahbek, P. A. Heiberg, Zetlitz o. a. Også dengang kunne udviklingen gå stærkt, når dette kunne opleves i et landsogn inden for et menneskes jordeliv.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Morsø Støbegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland - Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Tønder Landmandsbank $\frac{1}{2}$

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns -
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 06-39 61 00

**Besøg
landsdelens
museer**

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

**Graasten
Andelsslagteri**

Giv bøger fra **HISTORISK SAMFUND** som gave

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Rateautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

DEN NORDSLESVIGSKE
FOLKEBANK
AKTIESELSKAB
AABENRAA

Sønderlysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsønsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar

Sommerskole for unge mænd og kvin-
der, 3 ell. 5 mdr. fra maj. Axel Nielsen

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN

Haderslev

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

WINDFELD-HANSENS

BOMULDSSPINDERIER A/S

VEJLE

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/3 • VOJENS